

The Theory of Success and Women's Position in the United State

(Abstract)

KEYWORDS: Theory of Success, Feminism, Equality, Motivation, Satisfaction, Historical Influence, United States (USA)

Abraham Lincoln's model of democracy did not recognise women as equal to men. Nineteenth- and early twentieth-century social norms confined many female activities to the domestic sphere. Individuals do not always conform to rules imposed by others; consequently, some become celebrated or notorious. Regardless of the judgments and outcomes of successive waves of feminism, the injustices inflicted on women provoked repeated protest. Rarely, some daring women managed to balance private life and career, skilfully navigating between spatula and state.

In many real-world situations, motivation fuelled by negative emotions has broader resonance than motivation derived from positive feelings. Dissatisfaction often underpins even ostensibly generous intentions. Broadly speaking, people are driven by two opposing tendencies: they either pursue their desires by exploiting available opportunities, or they strive to realise a seemingly unattainable aim despite lacking predispositions or resources. When motivated by outrage, an individual may exceed originally intended goals. This convergence of aim and outcome can be framed as a theory of success that depends on individual will, stimulated by either positive or negative catalysts. I term this the Theory of Pro and

Con: a desired goal can be reached regardless of the catalyst's valence, although the catalyst's nature influences motivational intensity and the strength of the outcome – the more severe and numerous the disadvantages, the greater the potential achievement.

Humans possess a genetic inclination to stand out, expressed to differing degrees. The Theory of Pro and Con does not advocate celebrity, nor does it equate success with wealth or status. Rather, success denotes an individual's sense of fulfilment achieved through internal, spiritual balance – distinct from religiosity. Material success, even when publicly recognised, does not equate to the self-realisation this theory describes. One is successful when one has done one's best, not when one conforms to prevailing definitions of success; that, I argue, is sufficient to fulfil one's purpose.

Charlie Chaplin exemplifies this theory of success. He demonstrated a liberal paternalism – captured, whether authentic or apocryphal, in the famous line to Geraldine: “Struggle with me, my girl; fight my thoughts. I don't like obedient offspring” – and, after a life of vicissitudes, understood that the theory works for those persistent enough to swim against the current. Obedience, he suggests, can hinder character formation. Parents who cannot wait for a child to reach independence will fail to appreciate Chaplin's point. Whether the famous letter genuinely belongs to Chaplin or was penned by the Iranian journalist Farajollah Saba, its progressive wisdom remains valuable; its counsel radiates Chaplinian humanity and seeks to steer a child towards inner success.

Eleanor Roosevelt's discovery of the balance between life's pros and cons came too late to salvage her marriage; she learned it the hard way. In contrast, the French protagonist Fanfan's conduct secured Alexandre's affection. Both Roosevelts endured personal trials that exposed them to the pro-and-con dynamic: for Eleanor,

her husband's infidelity; for Franklin, a debilitating illness. Such adversities can catalyse remarkable resilience. By contrast, Bess Truman, protected throughout by her husband's devotion, drifted safely along the tropical shore of her love life and never encountered the bitter stimulus Eleanor described: "A woman is like a teabag. You never know how strong she is until she's in hot water." Hillary Clinton faced her own trials but prevailed by weighing the costs and benefits of her relationship with her presidential husband. She exemplifies the application of the Theory of Pro and Con.

When and where did a woman's peculiar destiny begin – the harsh fate that repeatedly casts her into hardship yet demands she emerge renewed? Hatshepsut stands out among those reborn like a mythical phoenix. A glance at Djeser-Djeseru evokes an untold female sorrow carved into the mortuary temple of that unique pharaoh; her claim for liberty and equality resonates powerfully across the centuries.

Hatshepsut's life vividly illustrates the Theory of Pro and Con. The daughter of Amun-Ra is neither the first nor the last female ruler, yet she occupies a singular position among women who governed. Her features convey a complex emotional palette – faith, trust and the melancholy of foreboding – she still looks forward, ready for whatever awaits. Perhaps one day the enigma of her motivation will be explained.

It is hard to imagine an ordinary woman voluntarily surrendering personal happiness to fight for an abstract idea, however noble. Yet the Theory of Pro and Con posits that individual dissatisfaction often furnishes the necessary fuel for sustained struggle. Such motivation is required of both men and women; what ultimately matters is the presence of human virtues. The pro-and-con dynamic is peculiarly contingent and, I suggest, operates within a broader, more universal framework akin to a theory of relativity.

წარმატების თეორია და ქალის პოზიცია აშშ-ში

საკვანძო სიტყვები: წარმატების თეორია, ფემინიზმი, თანასწორობა, მოტივაცია, კმაყოფილება, ისტორიული ზეგავლენა, აშშ

წარმატების თეორია ეფუძნება დადებითი ან უარყოფითი გამღიზიანებლით გააქტიურებულ მონდომებას. ერნესტ ჰემინგუეი თვლიდა, რომ ადამიანი კარგად წერს მაშინ, როცა შეეყვარებულობ. საწინააღმდეგოს აღწერს ოსკარ უაილდი „დორიან გრეის პორტრეტში“, სადაც უნიჭიერესი ახალგაზრდა მსახიობი სიბილა ვეილი დორიან გრეის შეყვარებისთანავე კარგავს არტისტულ ტალანტს. მოტივაცია, რა თქმა უნდა, ყოველი ქმედების საფუძველია, მოღვაწეობის სფეროსა და პროფესიის მიუხედავად. უსაზღვრო ენერგიის წყაროდ ნებისმიერი დიდი გრძნობა აკუმულირდება. როგორც მრავალფეროვანი ამერიკული პრაქტიკა ადასტურებს, უმეტესად, უარყოფითი ბევრად უფრო დიდ რეზონანსს იწვევს, ვიდრე დადებითი. რადგან ზოგად კანონებში ინდივიდები ვერ თავსდებიან, სწორედ ამგვარად მოეწოდება ხოლმე სამყაროს კეთილი ან ბოროტი გენია.

შესაბამისად, თუნდაც ყველაზე კეთილშობილი მიზნის საფუძველიც ყოველთვის დაუკმაყოფილებლობაა. ჩვეულებრივი ადამიანი ან სასურველის მიღწევის მიზნით

მოქმედებს, ან მიუწვდომლის ჯიბრით და, როგორც წესი, მეორე შემთხვევაში ბევრად უფრო მასშტაბურად აქტიურობს. ამ მოვლენას პირობითად ვუწოდებ წარმატების თეორიას, რომელიც ეფუძნება დადებითი ან უარყოფითი გამდიზიანებლით გააქტიურებულ მონდომებას. თანხვედრისა და წინააღმდეგობის შედეგია წარმატების თეორია, რომლის არსი იმაში მდგომარეობს, რომ ნებისმიერ შემთხვევაში მიიღწევა სასურველი მიზანი, თუმცა – განსხვავებული ხარისხით.

ადამიანის ბუნებაში თავიდანვე ჩაიდო გენეტიკური სწრაფვა გამორჩეულობისკენ. ეს სურვილი ინდივიდებს განსხვავებული სიმძლავრით ახასიათებთ. თანხვედრისა და წინააღმდეგობის პროცესი არ გულისხმობს ტრივიალურ მცდელობას – გახდეს ცნობილი ნებისმიერი საშუალებით და მოიპოვო წარმატებულის (პირადი თუ საზოგადოებრივი საზომებით) სტატუსი. ეს არის შინაგანი წონასწორობის შეძენით პიროვნების მიერ განცდილი კმაყოფილება. სწორედ ამიტომ, ცხოვრებისადმი მომხმარებლური დამოკიდებულების მქონე ადამიანი, თუნდაც საზოგადოების გარკვეულმა ნაწილმა იგი წარმატებულად აღიაროს, ვერასდროს გამოიყენებს თეორიას, რომელიც გულისხმობს თვითრეალიზაციას შესაძლებლობათა შესაბამისად.

გამორჩეულნი, უმეტესწილად, ერთმანეთს გვანან წარმატებისადმი ღტოლვის დაუოკებელი სურვილით.¹⁷ ბევრი მათგანი ცხოვრებაშივე იძენს წინასწარ დაგეგმილ თუ დაუგეგმავ პოლიტიკურ სტატუსს, ანდა – მოგვიანებით ხდება მათი პერსონის ახლებურად ინტერპრეტირება.

წარმატების თეორიის ყველაზე ეფექტური შედეგის მიღწევას დინების საწინააღმდეგოდ ჭკვიანურად მოცურა-

ვე პიროვნება ახერხებს. მხოლოდ ინდივიდუალობას მიჩვეული, დამოუკიდებელ მოაზროვნედ აღზრდილი ბავშვისგან ყალიბდება პიროვნება, რომელიც მომავალში შეძლებს პირადი, შინაგანი წარმატების მიღწევას.

გარდაცვალების შემდეგ „თუ ზეცაში მოვხვდები და მოციქული პეტრე მკითხავს, სად მსურს ჯდომა, ვუპასუხებ: „სულერთია, ოღონდ ნუ ვიქნები ქალი ან ზანგი. კეთილო ანგელოზო, მიბოძე თეთრკანიანი მამაკაცის ხვედრი, რომ უსაზღვრო თავისუფლებით ესარგებლობდე იმისდა მიუხედავად, ვზივარ თუ ვდგავარ, ვდგები თუ ვწევი“⁸ ამას ნატრობდა „ამერიკის დამფუძნებელი დედა“ – ელიზაბეთ კელი სტენტონი ახალგაზრდობაში.

თერთმეტი წლის ელიზაბეთი პირველად მაშინ შეეჩეხა გენდერულ უთანასწორობას, როდესაც უფროსი ვაჟის, ელიაზარის გარდაცვალებით დათრგუნული მამის ნუგეშისცემა სცადა, პასუხად კი მიიღო აშკარად სიყვარულით ნათქვამი: „ეჰ, ჩემო გოგონავ, ნეტავი ბიჭი ყოფილიყავი!“⁸ ბავშვურმა გონებამ მარტივად გაიაზრა დიდი პრობლემა – მამაჩემს ვაჟიშვილები ურჩევნია ქალიშვილებსო. ელიზაბეთი მონდომებით ჩაუდრმაგდა მამის იურიდიულ ბიბლიოთეკას. სიამოვნებდა საკანონმდებლო საკითხებთან დაკავშირებით კამათის წარმართვა მისტერ სტენტონის კლერკებთან. სულ უფრო ნათლად ხედავდა კანონის დისპროპორციულ დამოკიდებულებას მამაკაცებისა და ქალებისადმი, განსაკუთრებით გათხოვილებისადმი, რომლებსაც არც უძრავი ქონების, არც რაიმე შემოსავლის, არც სადმე დასაქმებისა და თვით საკუთარ შვილებზე მეურვეობის უფლებაც კი არ ეძლეოდათ არსებული კანონმდებლობის მიხედვით. პრობლემა არა მხოლოდ დაინახა, არამედ მასთან გამკლავებაც გაბედა იმ ეპოქის-

თვის შეუფერებლად დემოკრატი მამისა და მეუღლის მხრიდან შედარებით ნაკლები წინააღმდეგობის წყალობით.¹² საბოლოოდ, ელიზაბეთ კედი სტენტონი ამერიკული ფემინისტური მოძრაობის ყველაზე თამამ და სწორუპოვარ ლიდერად იქცა.⁹

უბრალოდ ვაჟიშვილის ყოლის სურვილის გამო არ იჩქარა სენატორმა ტომას ჰარტ ბენტონმა, როცა მეორე ქალიშვილს ბაბუის სახელის მიხედვით ჯესი¹⁵ დაარქვა. „დიდი ექსპანსიონისტი“ არც მხოლოდ საკუთარი ახირების გამო ზრდიდა გოგონას XIX საუკუნეში ბიჭებისთვის განკუთვნილი წესების შესაბამისად. გარშემო ყველას უკვირდა, რატომ მისცა სრულყოფილი განათლება ადრეულ ასაკშივე და წამყვან პოლიტიკოსთა წრეში თანასწორუფლებიან წევრად შეიყვანა მოზარდი. ჯესი ბენტონი მამის საუკეთესო მეგობარ-კოლეგად გადაიქცა. თუმცა, უკან არ მოუხედავს, ისე გაიპარა 17 წლის გოგონა ახალგაცნობილ ლეიტენანტ ჯონ ჩარლზ ფრემონტთან. დედამ მალევე შეარიგა მამა-შვილი.

სწორედ ამ პერიოდში დაიწყო ახალგაზრდა მისის ფრემონტის ხანგრძლივი სვლა ორმაგი წარმატებისკენ – პირად და პოლიტიკურ სარბიელზე. სანამ მისი ქმარი „დასავლეთისკენ გზამკვლევის“¹³ ტიტულს მოიპოვებდა, მშობლების სახლში დარჩენილი ახალწამშობიარევი ჯესი მეუღლის მონატრებას იმით იქარვებდა, რომ ზედმიწევნით აზუსტებდა ექსპედიციების ყველა დეტალს, ინიშნავდა ჯონის მონათხრობს, ადწერდა მის გამოცდილებას. ამ ჩანაწერების საფუძველზე შექმნა სტატიების სერია იმდროინდელი პოპულარული ჟურნალებისთვის. ბესტსელერებად ქცეული პუბლიკაციებით ჯესიმ საკუთარ ქმარს ეროვნული გმირის იმიჯი შეუქმნა ამერიკის დასავლეთში

მიწების შემოერთებით დაინტერესებული მკითხველი აუდიტორიის თვალში. ცოლის პუბლიცისტურ ტალანტს ჯონმაც გაუმყარა საფუძველი, როცა მექსიკას ხელიდან გამოვლიჯა კალიფორნია და შეერთებული შტატების ტერიტორიად აქცია.

1847 წელს ბატონი ფრემონტი კალიფორნიის სამხედრო გუბერნატორი გახდა და ოჯახთან ერთად სანფრანცისკოში დასახლდა. პოლიტიკაში კარგად გარკვეული ქალბატონი ფრემონტი მამაკაცების თანასწორად მონაწილეობდა ქალაქის საჭირობოროტო საკითხების განხილვაში, ნებისმიერ მნიშვნელოვან თემაზე მსჯელობდა მათთან და ისინიც ანგარიშს უწევდნენ ქალის მოსაზრებებს. აქტიური ქმრის არანაკლებ აქტიური ცოლის სტატუსი, სიყვარულთან ერთად, მეუღლის პატივისცემასა და აღტაცებას სძენდა. ვინ იცის პირად-პოლიტიკურ ასპარეზზე რამდენად უფრო დიდ მწვერვალებზე ავიდოდა საპრეზიდენტო არჩევნებში ჯონის გამარჯვების შემთხვევაში. დასანანი, კალიფორნიის შტატის პირველი ლედი თეთრ სახლში რომ ვერ მოხვდა.

1873 წელს ეკონომიკური კრიზისის დროს ჯონ ფრემონტმა ქონების უდიდესი ნაწილი დაკარგა რკინიგზის ბიზნესში არასახარბიელო კაპიტალდაბანდების გამო და თავი ბანკროტად გამოაცხადა. ოჯახის ფინანსურად დახმარების მიზნით, ჯესიმ ძველი საქმიანობა გაიხსენა და ისევ წერას მიჰყო ხელი. ამჯერად უკვე წიგნის ფორმატში აღწერა პირადი ცხოვრებისეული გამოცდილებები დოკუმენტურ მასალებზე დაყრდნობით.

ქმრის სიკვდილის შემდეგ, კონგრესის ბრძანებულებით, მის ქვრივს ყოველწლიური პენსია დაენიშნა 2 ათასი დოლარის ოდენობით. როცა ჯესი ფრემონტი გარდა-

იცვალა, ამერიკის მე-20 პრეზიდენტის, ჯეიმზ გარფილდის მეუღლემ ვარდების უზარმაზარი თაიგულის პანაშვიდზე გაგზავნით გამოხატა საკუთარი პატივისცემა ამერიკულ პოლიტიკაში ჯესის დამსახურებათა გამო.

ფრემონტების არაორდინალურ წყვილზე ამერიკელმა გამომძიებელმა ჟურნალისტმა და მწერალმა სალი დენტონმა ხატონად, თანაც მართებულად თქვა – ჯესისა და ჯონის „ძალაუფლებამ, პოლიტიკამ და სიყვარულმა შექმნა XIX საუკუნის ამერიკა“. უსკანდალო მოღვაწეობის გამო, მათი ამბავი დღეს ნაკლებად არის ცნობილი. არადა მარტო ის ფაქტი რად ღირს, რომ აბრაამ ლინკოლნის „მონათა განთავისუფლების მანიფესტს“ (1862 წლის 22 სექტემბრისა და 1863 წლის 1 იანვრის ბრძანებულებები) წინ უსწრებდა ჯონ ფრემონტის პირადი ინიციატივით გამოქვეყნებული ედიქტი, რომელიც თავისუფლებას ანიჭებდა მისურის შტატის ყველა მონას.¹³ თუმცა, ლინკოლნმა გენერალ-მაიორის ეს ბრძანება გააუქმა.

ჯესი ენ ბენტონ-ფრემონტმა ხანგრძლივი, მრავალფეროვანი ცხოვრება განვლო. ჯერ პროგრესული მამის, შემდეგი კი იმ პერიოდისთვის შეუფერებლად ტოლერანტი მეუღლის წყალობით, ათწლეულებით გადაასწრო დიასახლისის ვიწრო ასპარეზით შეზღუდულ მის თანამედროვე ქალბატონებს. არა მხოლოდ მამაკაცთა შესაფერისად განათლებულმა, არამედ უკომპრომისოდ დამოუკიდებელმა და ქმედების თავისუფლებით აღჭურვილმა, აშშ-ის ისტორიაში მწერლისა და პოლიტიკური აქტივისტის საპატიო ადგილი დაიმკვიდრა. თუმცა, ასეთი მშრალი განმარტება ნამდვილად არასრულყოფილი და სუსტია ჯესი ბენტონის დონის მოღვაწის მიმართ.

მას მთელი ცხოვრება ღირსეულად ეკავა ქმრის თანაშემწისა და უახლოესი მრჩეველის ლეგიტიმური, მაგრამ არაოფიციალური თანამდებობა. ელეონორა რუზველტამდე ერთი საუკუნით ადრე, სუსტი სქესის გონებრივი შესაძლებლობებისადმი ირონიული დამოკიდებულების საუკუნეში, ჯესი საკუთარი ქმრისთვის სიყვარულისა და ერთგულების სახელით ითავსებდა ქალისთვის ისეთ შეუფერებელ ფუნქციებს, რითიც დღეს ყველა წამყვან პოლიტიკოსს კარგად გაწვრთნილი მხარდამჭერთა გუნდი უზრუნველყოფს – პოლიტიკური ფიგურის ქცევის მომგებიანად ინტერპრეტირება, მის გარშემო მიმდინარე მოვლენათა სასურველი რაკურსით წარმოჩენა მასის თვალში, იმიჯზე ზრუნვა, სტერეოტიპის მორგება-დახვეწა, პიარკამპანიების წარმოება, საზოგადოებრივი აზრის ფორმირება-განახლება და ა.შ.

ჯესის ენერგიულ ქმედებათა მოტივაციას ქმრის საუკეთესო კუთხით წარმოჩენის დაუოკებელი სურვილი წარმოადგენდა ყველა ეტაპზე. შეგვიძლია მხოლოდ ვივარაუდოთ, რომ საექტო წარმომავლობის გამო სოციალურად ბევრად დაბლა მდგომი ქმრის უმაღლესი საზოგადოების დონეზე ამოყვანა გახდა მისი ფრემონტის წარმატების თეორიისთვის აუცილებელი ენერგიის დაუშრეტელი წყარო. მამის ავტორიტეტი მყარ იმუნიტეტს უნარჩუნებდა და ხელს უწყობდა ქალიშვილის ჩანაფიქრის რეალიზებას მაშინაც კი, როცა თავად სენატორი იყო სიძის პოლიტიკური არჩევანის წინააღმდეგი.

უკვე მიღწეულის შენარჩუნებისათვის ბრძოლაა აღწერილი ფრანგულ მელოდრამაში „ფანფანის სიყვარულის გემო“: მთავარ პერსონაჟს ყოველ დილას ხელახლა უწევს სასურველი ქალის გულის დაპყრობა დღის ბო-

ლომდე. ფრანგი ქალის გონიერებას გვიან ჩასწვდა ელეონორა რუზველტი, რომელსაც საყვარელ მამაკაცზე დაქორწინების შემდეგ მიზანი მიღწეული ეგონა. მასაც და მის ორგულ მეორე ნახევარსაც პირად მაგალითზე მოუწიათ წარმატების თეორიის გააზრება. ფრანკლინ დელანო რუზველტისთვის მოულოდნელი ავადმყოფობა იქცა შემდგომი პოლიტიკური აქტიურობის კატალიზატორად, მაშინ როცა ელეონორასთვის ქმრის დაღატბა შეასრულა იგივე ფუნქცია.

ამ არაორდინარული ქალის ბედი მაფიქრებინებს, რომ ზოგჯერ „არანორმალური“ მამაკაცები ქმნიან „არანორმალურ“ ქალებს და ისინი ფემინისტები ხდებიან.⁷ დამსხვრეული ბედნიერება აღმოჩნდა ყველაზე ძღვევამოსილი პირველი ლედის წარმატების მიზეზი. ელეონორა ტკივილმა აიძულა ძლიერი ყოფილიყო, ქმარს გასჯიბრებოდა და, გარკვეული აზრით, მისთვის გაესწრო როგორც პოლიტიკურ, ასევე ცხოვრების ასპარეზზე.

მეუღლის სიყვარულითა და მზრუნველობით განებივრებული ბესი ტრუმენი ვერასდროს იტყოდა ისეთი გულწრფელი ტრაგიზმით, როგორც ელეონორა: „ქალი ჰგავს ჩაის ფერს. მხოლოდ ცხელ წყალში მოხვედრისას გამოჩნდება, რამდენად მაგარია იგი“.¹⁴ სამაგიეროდ, ქმრის ერთგულებაში დარწმუნებულ ბესი ტრუმენს შეეძლო ხუმრობაში გაეტარებინა ყველა პროვოკაცია, რომელსაც მას ან მის მეუღლეს უწყობდნენ.¹⁸ თუ რუზველტების წყვილი შეჯიბრებითობის პრინციპით სულდგმულობდა, ტრუმენები სრულყოფილებამდე ავსებდნენ ერთმანეთს.

როდის ან სად დაიწყო ქალის უცნაური ბედისწერა,² რომლის მიხედვითაც მას მუდამუამ ცხელ წყალში უწევს

ჩაყურყუმადება, იქიდან კი უფრო ქორფა და ნორჩი უნდა ამოვიდეს. ძნელი დასაჯერებელია, რომ ნორმალურ ქალს რაღაც ზოგადსაკაცობრიო მოტივით ბრძოლა უფრო ხიბლავდეს, ვიდრე პირადი ბედნიერება.¹⁰ წარმატების თეორიის ამოქმედება ყოველთვის მხოლოდ მას შემდეგ იწყება, როდესაც გარკვეული სახის, თუნდაც უმნიშვნელო დაუკმაყოფილებლობა იჩენს თავს მიზანსწრაფულ ინდივიდში.⁴ ეს კანონზომიერება თანაბრად ვრცელდება ყველაზე, ქალსა თუ მამაკაცზე. ზღვარი ყველასთვის ერთ წერტილზე გადის – ადამიანობასა და მის მიღმა. თუმცა, გასათვალისწინებელია თანხვედრისა და წინააღმდეგობის თეორიის უკიდურესად ინდივიდუალური ბუნება, რის გამოც იგი ბევრად უფრო სრულყოფილ, უნივერსალურ ფარდობითობის თეორიაზეა დამოკიდებული.

წარმატების თეორია გულისხმობს პიროვნების თვითრეალიზაციას შესაძლებლობათა შესაბამისად. სწორედ ეს თეორია უდევს საფუძვლად XIX და XX საუკუნეების გამოჩენილი ამერიკელი ქალბატონების: ელიზაბეთ სტენტონის, ჯესი ბენტონ-ფრემონტის, ჯუდი გარლანდის, ელეონორა რუზველტისა და მათ მსგავსთა¹ მოღვაწეობას პოლიტიკურ ასპარეზზე.

ლიტერატურა ■ References

1. მაისაშვილი თამარ (2003). კონდოლიზა რაისის გზა ძალაუფლებისაკენ. ამერიკის შესწავლის საკითხები (მოხსენებათა კრებული), ამერიკის შესწავლის საქართველოს ასოციაცია, თბილისი: თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, გვ. 259-262.
2. ნუცუბიძე სულიკო (ნოემბერი, 1992). როგორ გაჩნდა ქალი. გაზ. „ქალთა გაზეთი“, გვ. 12.

3. სტურუა მელორ (16 ნოემბერი, 2002). თეთრი სახლი, აღმოსავლეთის ოთახი – პირველი ღედის ლიტერატურული სალონი. გაზ. „24 საათი“, №167, გვ. A8.
4. კაციტაძე კახა (1996). სუბიექტის აქტივობის პრობლემა XVII-XVIII საუკუნეების ევროპულ ფილოსოფიაში. თბილისი: გამომცემლობა „სამშობლო“.
5. შერმანი ჯანან (2002). სენატორი მარგარეტ ჩეიზ სმითი. ამერიკის შესწავლის საკითხები (მოხსენებათა კრებული), თბილისი: თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, გვ. 187-191.
6. Bush, Barbara (1994). *Barbara Bush: A Memoir*. New York, NY: Scribner.
7. Ware, Susan (1981). *Beyond Suffrage: Women in New Deal*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
8. Lutz, Alma (1940). *Created Equal: A Biography of Elizabeth Cady Stanton*. New York, NY: John Day Company.
9. Banner, Lois W. (1987). *Elizabeth Cady Stanton: A Radical for Woman's Rights*. Glenview, IL: Scott Foresman & Co.
10. Friedan, Betty (2001). *The Feminine Mystique*. New York, NY: W.W.Norton & Company, Inc.
11. Gerth, Jeff, and Don Van Natta, Jr. (2007). *Her Way: The Hopes and Ambitions of Hillary Rodham Clinton*. NY, NY: Little, Brown & Co.
12. Griffith, Elizabeth (1984). *In Her Own Right: The Life of Elizabeth Cady Stanton*. New York, NY: Oxford University Press.
13. Rolle, Andrew (1991). *John Charles Frémont: Character as Destiny*. Norman, OK: University of Oklahoma Press.
14. Clinton, H. R. (2003). *Living History*. NY, NY: Simon & Schuster.
15. Denton, Sally (2007). *Passion and Principle: Jessie and John Frémont and the Shaping of America*. New York, NY: Bloomsbury USA.
16. Stone, Irving (1951). *The President's Lady*. Garden City, New York, NY: Doubleday & Co., Inc.
17. Estes, Clarissa Pinkola (1996). *Women Who Run with the Wolves. Myths and Stories of the Wild Woman Archetype*. New York, NY: Ballantine Books.
18. Пастусиак, Л. (1998). *Первые леди Америки*. Ростов-на-Дону: изд-во «Феникс».